

АГРОПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА
AGROINDUSTRIAL POLICY

УДК 338.43:339.92(477:4)

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.21.60-68>

Росола У. В.¹, Росола А. П.²

**ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО АГРАРНОГО РИНКУ У
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР**

Мукачівський державний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економіки та фінансів
вул. Ужгородська 26, м. Мукачеве,
89600, Україна,
¹тел.: +38(095) 803 30 50;
e-mail: rosolau@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7721-2755>

²тел.: +38(067) 448 94 11 ;
e-mail: a.rosola@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7024-9458>

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу проблем та викликів, пов'язаних з інтеграцією українського аграрного ринку у європейський простір, що є однією з ключових цілей зовнішньоекономічної стратегії України. Актуальність дослідження зумовлена тим, що аграрний сектор становить вагомий частку вітчизняного ВВП, є одним із провідних експортних напрямів та забезпечує продовольчу безпеку як України, так і значної частини країн-партнерів. У статті розглядаються системні бар'єри, що гальмують ефективну інтеграцію: інституційна та правова невідповідність між національною аграрною політикою та європейськими стандартами; фрагментарність і суперечливість нормативно-правової бази; технічна відсталість значної частини сільськогосподарських виробництв; низький рівень доступу до фінансування, особливо серед малих і середніх агровиробників; нерозвиненість логістичної інфраструктури; проблеми із забезпеченням прозорості земельних відносин та обмеженість інноваційного потенціалу. У роботі також досліджено позитивні аспекти інтеграції, серед яких — розширення доступу до ринків збуту, підвищення конкурентоспроможності, активізація технологічного оновлення та адаптація до міжнародних екологічних і соціальних стандартів. Особлива увага приділена ролі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка створює правові підстави для поступової гармонізації регуляторної бази, розвитку торговельних відносин та посилення позицій України на світовому аграрному ринку. У статті подано SWOT-матрицю – сильних та слабких сторін, можливостей та загроз аграрного сектору України у разі вступу у Європейський простір. Запропоновано низку практичних рекомендацій щодо вдосконалення політики: удосконалення системи державного управління агросферою, підтримка інноваційного агровиробництва, стимулювання кооперації та розвитку державно-приватного партнерства. Результати дослідження можуть бути використані як основа для розробки національної стратегії щодо подолання бар'єрів євроінтеграції аграрного сектору з урахуванням сучасних викликів та перспектив розвитку.

Ключові слова: аграрний ринок, продовольча безпека, євроінтеграція, Україна, Європейський Союз, стратегія розвитку.

**PROBLEMS OF INTEGRATING THE UKRAINIAN AGRICULTURAL
MARKET INTO THE EUROPEAN UNION**

Mukachevo State University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economics and Finance
Uzhhorodska Str., 26, Mukachevo,
89600, Ukraine,
¹tel.: +38(095) 803 30 50
e-mail: rosolau@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7721-2755>

²tel.: +38(067) 448 94 11
e-mail: a.rosola@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7024-9458>

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of the problems and challenges associated with the integration of the Ukrainian agricultural market into the European space, which is one of the key goals of Ukraine's foreign economic strategy. The relevance of the study is determined by the fact that the agricultural sector constitutes a significant share of the national GDP, is one of the leading export areas, and ensures food security both for Ukraine and for a substantial number of its partner countries. The article examines systemic barriers that hinder effective integration, including: institutional and legal inconsistencies between national agricultural policy and European standards; fragmentation and contradictions within the regulatory and legal framework; technological backwardness of a significant portion of agricultural production; limited access to financing, especially for small and medium-sized agricultural producers; underdeveloped logistics infrastructure; lack of transparency in land relations; and limited innovation potential. The study also explores the positive aspects of integration, such as expanded access to markets, increased competitiveness, acceleration of technological modernization, and adaptation to international environmental and social standards. Particular attention is given to the role of the Association Agreement between Ukraine and the EU, which provides a legal basis for the gradual harmonization of the regulatory framework, the development of trade relations, and the strengthening of Ukraine's position in the global agricultural market. The article presents a SWOT matrix of the Ukrainian agricultural sector — outlining its strengths, weaknesses, opportunities, and threats in the context of accession to the European space. A number of practical recommendations are proposed to improve policy: enhancing the system of public administration in the agricultural sector, supporting innovative agricultural production, encouraging cooperation, and developing public-private partnerships. The results of the study can serve as a foundation for developing a national strategy to overcome the barriers of European integration in the agricultural sector, taking into account current challenges and development prospects.

Keywords: agricultural market, food security, European integration, Ukraine, European Union, development strategy.

Вступ. Аграрний сектор є однією з ключових галузей економіки України, яка забезпечує продовольчу безпеку, валютні надходження та зайнятість значної частини населення. Проте, попри значний потенціал, аграрний ринок України стикається з низкою системних проблем, що гальмують його розвиток. Серед найбільш актуальних

викликів — недосконалість земельної реформи, недостатній рівень державної підтримки, зношеність матеріально-технічної бази, логістичні труднощі, а також вплив зовнішньополітичної ситуації, зокрема повномасштабна війна з Росією.

Питання розвитку аграрного ринку України у контексті можливого вступу до Європейського Союзу є надзвичайно актуальним, оскільки сільське господарство відіграє ключову роль в українській економіці, забезпечуючи значну частку валового внутрішнього продукту, валютних надходжень та зайнятості в сільській місцевості. ЄС уже є головним торговельним партнером України, тому подальша інтеграція відкриває нові можливості для аграрного експорту, доступу до європейських фінансових інструментів, інновацій та ринку з понад 500 мільйонами споживачів. Разом з тим, вступ до ЄС передбачає обов'язкову адаптацію до жорстких санітарних, фіто-санітарних, екологічних та виробничих стандартів, що вимагає суттєвих змін у структурі аграрного виробництва, технологіях і підходах до контролю якості. Ці трансформації створюють як нові перспективи розвитку, зокрема для великих виробників, так і виклики, особливо для дрібних фермерів, які можуть не витримати конкуренції з більш ефективними господарствами ЄС. Водночас, при правильній державній підтримці та використанні європейських інструментів, аграрний сектор України може значно підвищити свою конкурентоспроможність, екологічну сталість і соціальну роль, сприяючи інтеграції України в європейський простір не лише економічно, а й інституційно та культурно.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексний аналіз перспектив розвитку аграрного ринку України в умовах євроінтеграції, зокрема у разі вступу до Європейського Союзу, з урахуванням продовольчої безпеки, потенційних економічних, правових, соціальних і технологічних змін, а також визначення напрямів адаптації аграрного сектору до стандартів і вимог ЄС.

У процесі дослідження були використані такі наукові методи: аналіз та синтез — для вивчення наукових джерел, статистичних даних та нормативно-правових актів, що стосуються функціонування аграрного ринку України; індукція та дедукція — для формулювання загальних висновків на основі вивчення конкретних проблем аграрного сектору; економіко-статистичний метод — для обробки кількісних показників щодо виробництва, експорту, цін та рентабельності аграрної продукції; графічний метод — для візуалізації статистичних даних та тенденцій розвитку аграрного ринку.

Питаннями щодо розвитку та проблематики аграрного ринку займаються вітчизняні науковці: Д. Господарик [1], Д. Кацило [2], В. Русан [3], Л. Жураковська [4], С. Скімов [5]. Проблематика адаптації аграрного сектору України до вимог Європейського Союзу висвітлюється у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, у роботах В. М. Геєць, Т. О. Осташко, В. О. Точиліна [6] розглядаються теоретичні та практичні аспекти реформування аграрної політики в умовах євроінтеграції. У дослідженнях І. Прокопи та С. Ніколаєнка аналізуються економічні наслідки адаптації аграрного виробництва до стандартів ЄС.

Європейська комісія, OECD та FAO надають аналітичні звіти, що дозволяють порівняти ефективність аграрних політик у країнах-членах ЄС та країнах-кандидатах. Окремі аспекти взаємодії між Україною та ЄС у сфері торгівлі сільськогосподарською продукцією висвітлюються в аналітичних доповідях Українського клубу аграрного бізнесу (УКАБ), Інституту економіки та прогнозування НАН України, а також у дослідженнях аналітичних центрів, таких як CASE Ukraine та Центр економічної стратегії.

Попри значну кількість публікацій, досі недостатньо комплексних досліджень, які інтегрують економічні, соціальні та нормативно-правові аспекти вступу України до ЄС

з фокусом саме на аграрний сектор. Це й зумовлює актуальність та новизну обраної теми дослідження.

Результати. Завдяки своїй великій території та родючим землям, Україна є сільськогосподарською державою. Її вступ до Європейського Союзу може стати викликом для всього європейського сільського господарства. Це проявилось в останні роки, коли звільнення від митних зборів на українську продукцію дестабілізувало ситуацію на сільськогосподарських ринках деяких країн. Українське сільське господарство досі не відповідає вимогам ЄС.

Вплив вступу України до Європейського Союзу слід обговорювати в контексті досвіду. У 2022 році, після нападу Росії на Україну, було запроваджено суттєві зміни до правил торгівлі між Україною та Європейським Союзом. ЄС відкрив свій ринок на основі повної лібералізації, без квот, митних зборів чи інших обмежень. Можна сказати, що Україна вже в ЄС, бо цього вимагала її підтримка у цей складний період.

Після того, як Європейський Союз уклав угоду про асоціацію з Україною у 2014 році, мита на пшеницю, ріпак, насіння соняшнику та кукурудзу були частково скасовані. Після початку війни на східному кордоні Європи у лютому 2022 року торгівлю з Україною було додатково лібералізовано – скасовано кількісні квоти та ПДВ на ці товари. В результаті, прифронтові країни фактично були переавантажнені продукцією з України.

Важливим завданням для країни є досягнення стійкості діяльності підприємницьких структур аграрної сфери. Стійкість відрізняється від безперервності діяльності фірми в тому сенсі, що вона відноситься до здатності бізнес-одиниць виживати в навколишньому середовищі та суспільстві та, зрештою, підтримувати свою діяльність у межах всієї аграрної системи. Насправді стійкість бізнесу призводить до більшої гнучкості підприємств чи компаній, що дозволяє їм адаптуватися до змін. Виходячи з попередніх досліджень, створення соціально оптимальних цінностей, включаючи соціальну ефективність, соціальну результативність, соціальну відповідальність, справедливість між поколіннями та передбачення, є цілями, до яких прагнуть стійкі підприємства як для свого бізнесу, так і для суспільства. Враховуючи природу сталого розвитку, цілями сталого розвитку в малому та середньому агробізнесі є створення балансу між соціальним здоров'ям, захистом якості навколишнього середовища, оптимізації природних ресурсів та економічним добробутом [7].

У 2024 році доходи від експорту українських продуктів харчування зросли одночасно на всіх основних регіональних ринках збуту – у Європейському Союзі, Азії та Африці.

Європейський Союз протягом 2024 року продовжував імпортувати сільськогосподарську продовольчу продукцію від різноманітних торгових партнерів, серед яких головними джерелами були:

- Бразилія,
- Велика Британія й
- Україна.

Імпорт збільшився з Кот-д'Івуару, України й Нігерії, а знизився з Росії та Австралії.

За даними зі звіту, Україна була третім джерелом імпорту агропродовольчої продукції до ЄС у 2024 році – 8% від загальної вартості імпорту ЄС. Аграрний імпорт з України до ЄС зріс на 11%, якщо порівняти з 2023 роком і сягнув 13 мільярдів євро. Це пов'язано із збільшенням долі в імпорті двох ключових товарів: рослинних олій, а також олійних та білкових зернових культур [8].

Водночас, вирішальним фактором збільшення обсягів поставок іноземної сільськогосподарської продукції в умовах повномасштабного вторгнення Росії на територію України було збереження концентрації на ринках Європейського Союзу.

Так, за інформацією Мінагрополітики, у 2024 році Україна вийшла на довоєнний період експорту – 24,5 млрд доларів, який склав 59% в загальному експорті. Це є другим історичним рекордом (2021 року відповідна сума склала 27,7 млрд доларів). Загалом минулого року Україна експортувала 78,3 млн тонн аграрної продукції [9].

Що стосується перспектив експорту української сільськогосподарської продукції у 2025 році, то вони значною мірою залежатимуть від безперебійного функціонування контрольованого морського коридору, оскільки наразі близько 90% кількісних обсягів продовольства експортується морем.

Європа не хоче втрачати ринки збуту, які має сьогодні, але вона, безумовно, хоче скористатися перевагами економічного, виробничого та сировинного потенціалу України. Отже, сільськогосподарську політику також доведеться адаптувати для підтримки європейського сільського господарства, звичайно, без підриву основ конкурентоспроможності.

Україна, ймовірно, приєднається до ЄС з іншою сільськогосподарською політикою, відповідно до поточних припущень Європейської зеленої угоди, стратегії «Від ферми до виделки» або стратегічного діалогу, зосередженого на побудові європейського продовольчого бренду. Це, ймовірно, буде політика, спрямована на побудову внутрішньої конкурентоспроможності та самозабезпечення сільського господарства, але водночас це буде також політика, спрямована на посилення конкурентоспроможності на зовнішній міжнародній арені.

Однак інтеграція України з Європейським Союзом вимагає адаптації правил функціонування ринку продуктів харчування до тих, що діють в ЄС. Це особливо стосується екологічних та кліматичних вимог.

Український аграрний сектор є одним із найконкурентніших у світі, що викликає як надії, так і занепокоєння в контексті інтеграції з ЄС. Українське сільське господарство настільки розвинене, що може конкурувати з будь-яким сегментом аграрного ринку Європи. Кожен сегмент українського аграрного ринку може конкурувати зі своїм європейським аналогом за масштабом, організованістю та ефективністю. Однак Україна не має такої мети. Європа має звикнути до України як партнера та усвідомити, що разом у нас більше переваг, ніж загроз.

Українське сільське господарство суттєво відрізняється від європейської моделі, що може створювати труднощі в адаптації до спільної сільськогосподарської політики ЄС.

Безумовно членство України у Європейському Союзі, з точки зору аграрної політики, передбачає наявність сильних та слабких сторін, можливостей та загроз (рис. 1).

Для Європи фермери – це соціальний проект – їх намагаються зберегти як клас, захистити та підтримати фінансово. З іншого боку, в Україні сільське господарство з моменту здобуття незалежності було висококонкурентним та ризикованим сектором, де підприємці навчилися заробляти гроші самостійно.

Сільське господарство в ЄС значною мірою залежить від субсидій, які поглинають значні кошти з державних бюджетів. Тим часом в Україні сільськогосподарський сектор організовується навколо середніх та великих ферм.

Сільське господарство залишатиметься ключовим сектором для української економіки. Це може викликати занепокоєння в Європейському Союзі. Україна — велика країна з найкращими чорноземами у світі.

СИЛЬНІ СТОРОНИ (STRENGTHS)	СЛАБКІ СТОРОНИ (WEAKNESSES)
- Висока якість ґрунтів (чорноземи)	- Недостатній рівень технологічної модернізації
- Велика частка аграрного експорту	- Низька ефективність дрібних фермерських господарств
- Досвід роботи на міжнародних ринках	- Незавершена земельна реформа
- Потенціал для органічного виробництва	- Слабка інфраструктура для логістики й зберігання продукції
МОЖЛИВОСТІ (OPPORTUNITIES)	ЗАГРОЗИ (THREATS)
- Доступ до спільного ринку ЄС (500+ млн споживачів)	- Жорстка конкуренція з боку фермерів ЄС
- Європейські інвестиції та доступ до програм розвитку (наприклад, CAP – Спільна аграрна політика)	- Необхідність адаптації до суворих стандартів ЄС щодо якості та безпеки
- Розширення експортних квот	- Ризик втрати частини внутрішнього ринку через імпорт дешевшої продукції з ЄС
- Трансфер інновацій та технологій з ЄС	- Бюрократичні бар'єри, сертифікація, тривалий перехідний період

Рис. 1. SWOT-матриця: Аграрний сектор України у разі вступу до ЄС
 Fig. 1. SWOT matrix: Ukraine's agricultural sector in case of accession to the EU

Джерело: власна розробка автора

У контексті євроінтеграційного курсу України особливої ваги набуває питання ефективного входу українського аграрного сектору до європейського ринку. Сільське господарство є однією з ключових галузей економіки України, яка має значний експортний потенціал, зокрема в межах Угоди про асоціацію з ЄС. Проте на шляху до повноцінної інтеграції в європейський економічний простір постають серйозні бар'єри, що ускладнюють доступ українських виробників до європейських споживачів. Ці бар'єри — регуляторні, технічні, економічні та інституційні — обмежують конкурентоспроможність української агропродукції на міжнародному рівні. У світлі сучасних викликів, зокрема збройної агресії Росії, порушення логістичних ланцюгів, зміни аграрної політики ЄС та потреби диверсифікації ринків збуту, вивчення і подолання цих бар'єрів набуває особливої практичної значущості. Основні бар'єри входу українського аграрного ринку до європейського простору зображені на рис. 2.

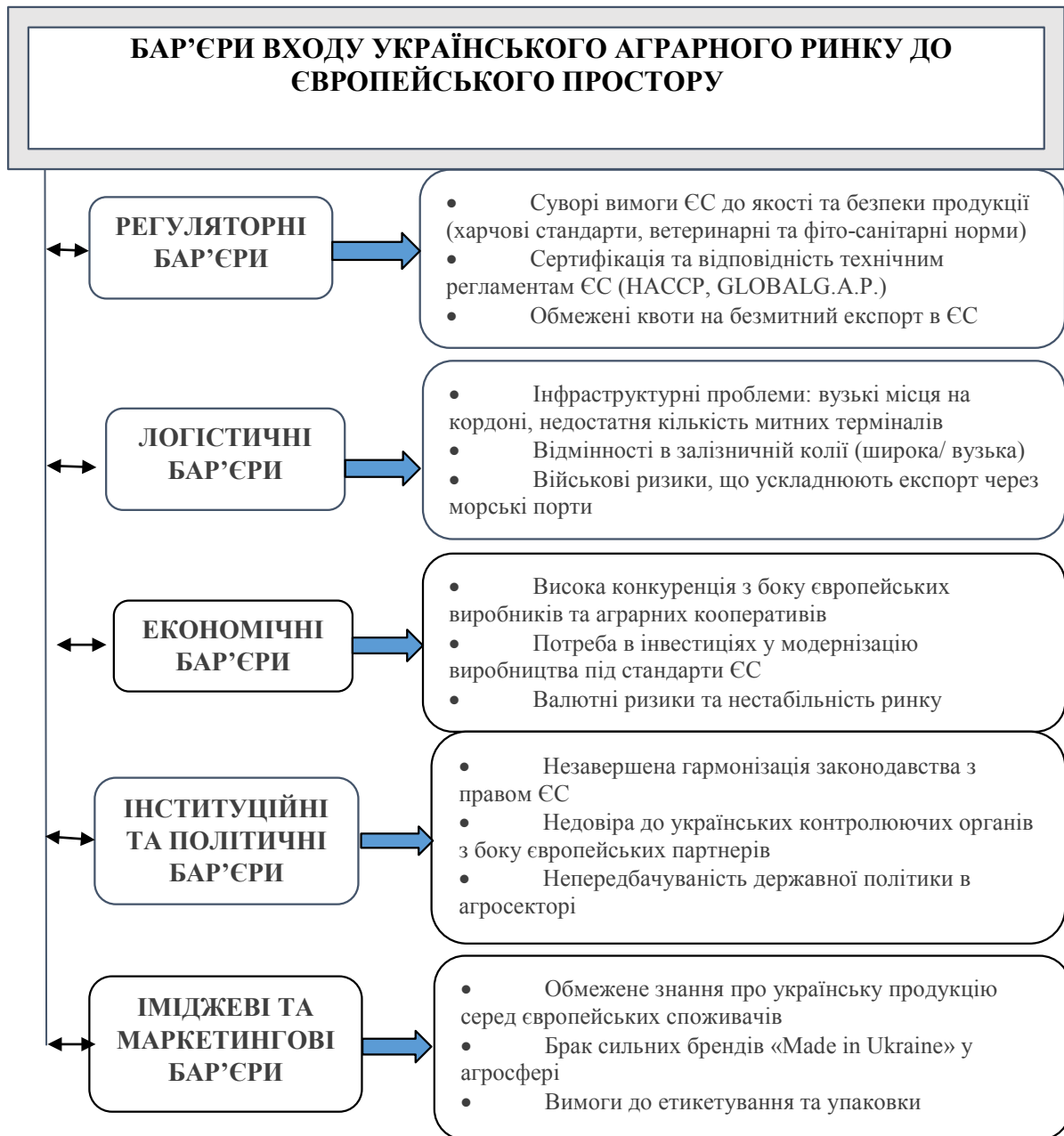

Рис. 2. Схема бар'єрів входу українського аграрного ринку до європейського простору

Fig. 2. Diagram of barriers to entry of the Ukrainian agricultural market into the European space

Джерело: власна розробка автора

Українське сільське господарство може бути використане європейськими виробниками там, де Європейський Союз імпортує сільськогосподарську сировину з-поза меж європейської митної зони, тому, наприклад, білкову сировину, яку Європа імпортує з Америки, можна замінити виробництвом сої в Україні. Сьогодні Україна не є великим виробником сої, але вона, безумовно, має кращі ґрунтово-кліматичні умови для вирощування сої, тому ніщо не заважає Європі замінити імпорт з-за меж ЄС, з Америки, імпортом сої, виробленої в Україні. Таким чином, Європа створює певний

простір для зменшення конкурентного тиску українських виробників зерна на європейському ринку, і це одна з таких синергій.

Подолання цих бар'єрів вимагає комплексного підходу: реформування державної політики у сфері агробізнесу, інвестицій у модернізацію виробництва, вдосконалення систем контролю якості та підтримки малих і середніх агровиробників. Успішна інтеграція до ринку ЄС — це не лише економічний шанс, а й стимул для підвищення конкурентоспроможності всього аграрного сектору України.

Висновки. Інтеграція українського аграрного ринку у європейський простір є стратегічно важливим напрямом, що відкриває широкі перспективи для розвитку вітчизняного агросектору. Водночас цей процес супроводжується рядом суттєвих проблем, які уповільнюють темпи адаптації українських виробників до умов європейського ринку. Найбільш вагомими є регуляторні та технічні бар'єри, пов'язані з невідповідністю українських стандартів вимогам ЄС, труднощами сертифікації продукції та необхідністю впровадження сучасних систем контролю якості.

Суттєвим викликом залишається і технічна відсталість значної частини агропідприємств, що не мають змоги швидко модернізувати виробництво відповідно до європейських вимог. Обмежений доступ до фінансових ресурсів, складна логістика, а також наявність квотування та жорсткої конкуренції з боку країн ЄС знижують експортні можливості українських агровиробників.

Додатковим ускладненням є інституційні та адміністративні проблеми, зокрема нестабільність державної підтримки, корупційні ризики та надмірна бюрократія. Попри це, Україна демонструє поступові зрушення в напрямку євроінтеграції, зокрема через гармонізацію законодавства, запровадження стандартів якості, розширення співпраці з європейськими партнерами та участь у міжнародних програмах підтримки.

Таким чином, успішна інтеграція українського аграрного ринку до європейського простору можлива за умови комплексного підходу, що включає глибоку інституційну реформу, модернізацію виробництва, посилення державної підтримки експортерів, розвиток інфраструктури та активне впровадження інноваційних технологій.

Процес інтеграції України з ЄС вимагатиме не лише дотримання норм ЄС, а й пошуку балансу між інтересами європейських фермерів та можливостями українського аграрного сектору.

1. Господарик Д., Помилуйко С. Управління розвитком аграрних підприємств: виклики післявоєнної відбудови та глобалізації. *Економічний аналіз*. 2024. Том 34, № 2. С. 360-371. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2024.02.360>.
2. Кацило Д. Карта українського агроекспорту. Як АПК України вижив під обстрілами, без портів та попри нанесення шкоди росіянами. Велика графічна історія від Forbes. 2024. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/karta-ukrainskogo-agroeksportu2023-16042024-20423> (дата звернення: 01.04.2025).
3. Русан В. М., Жураковська Л. А. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. Центр економічних і соціальних досліджень, відділ секторальної економіки НІСД. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/az_agrosektor_15022024.pdf (дата звернення: 01.04.2025).
4. Перспективи розвитку аграрного сектора України в умовах кліматичних змін: аналіт. доп. / В. М. Русан, Л. А. Жураковська, Я. А. Жаліло та ін.; за ред. Я. А. Жаліло. Київ: НІСД, 2024. 47 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2024.09>.
5. Yekimov S., Nianko V., Sirenko N., Burkovska A., Bodnar O. The Problem of Attracting Private Investment in Agriculture. *Fundamental and Applied Scientific Research in the Development of Agriculture in the Far East (AFE-2021)*. AFE 2021. *Lecture Notes in Networks and Systems* / eds. A. Muratov, S. Ignateva. Vol 353. Springer, Cham. 2022. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-91402-8_7.
6. Геець В. М., Осташко Т. О., Точиліна В. О. Можливості і застереження щодо наслідків введення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною: науковий довідник за редакцією академії НАН України. Київ, 2023. 98 с.

7. Росола У. В., Росола А. П. Розвиток бізнес екосистем аграрної сфери у контексті забезпечення продовольчої безпеки. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5058> (дата звернення: 01.04.2025).
8. У 2024 році експорт агропродукції до ЄС зріс на 11%. URL: <https://business.diia.gov.ua/news/u-2024-rotsi-eksport-ahroproduksii-do-yes-zris-na-11> (дата звернення: 01.04.2025).
9. У 2024 році аграрна продукція склала 59% в загальному експорті. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/257211.html (дата звернення: 01.04.2025).

References

1. Hospodaryk, D., and S. Pomylyuko. "Management of the development of agricultural enterprises: challenges of post-war reconstruction and globalization". *Economic Analysis*, no. 34 (2), 2024, pp. 360-371, <https://doi.org/10.35774/econa2024.02.360>. Accessed 01 Apr 2025.
2. Katsylo, D. "Map of Ukrainian agricultural exports. How Ukraine's agro-industrial complex survived under shelling, without ports and despite damage from the Russians." *Forbes*, forbes.ua/war-in-ukraine/karta-ukrainskogoagroeksportu-2023-16042024-20423. Accessed 01 Apr 2025.
3. Rusan, V. M., and L. A. Zhurakovska. *The agricultural sector of Ukraine in 2023: components of sustainability, problems and future tasks*. Center for Economic and Social Research. Department of Sectoral Economics of the National Institute of Statistics, 2024, niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/az_agrosector_15022024.pdf. Accessed 01 Apr 2025.
4. Rusan, V. M., Zhurakovska, L. A., Zhalilo, Ya. A. et al. *Prospects for the development of the agricultural sector of Ukraine in the context of climate change: analytical supplement*. National Institute of Statistics, 2024, <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2024.09/>.
5. Yekimov, S., Nianko, V., Sirenko, N., Burkovska, A., and O. Bodnar. "The Problem of Attracting Private Investment in Agriculture." In: Muratov A., Ignateva S. (eds.). *Fundamental and Applied Scientific Research in the Development of Agriculture in the Far East (AFE2021)*. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 353, 2022. Springer, Cham, https://doi.org/10.1007/978-3-030-91402-8_7.
6. Heits, V. M., Ostashko, T. O., and V. O. Tochylyna. *Opportunities and warnings about the consequences of the implementation of the EU-Ukraine Association Agreement: a scientific handbook*. Academy of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2023.
7. Rosola, U. V., and A. P. Rosola. "Development of business ecosystems in the agricultural sector in the context of food security." *Economy and Society*, issue 68, 2024.
8. "In 2024, agricultural exports to the EU increased by 11%." *Business Diia*, business.diia.gov.ua/news/u-2024-rotsi-eksport-ahroproduksii-do-yes-zris-na-11. Accessed 01 Apr 2025.
9. "In 2024, agricultural products accounted for 59% of total exports." The Verkhovna Rada of Ukraine, www.rada.gov.ua/news/news_kom/257211.html. Accessed 01 Apr 2025.

Дата подання: 30.04.2025